

Znani neznanci: veliki gozdni požari tudi pri nas

1. 9. 2022

Number: 25/2022

Author:

- Blaž Komac

Foto: Luka Dakskobler

Zadnja leta so novice o poletnih požarih v bližnji in daljni tujini stalnica, na katero smo se navadili. Navsezadnje se je leto 2020 začelo s požari v Avstraliji – na katere pa smo, pod vtisom pandemije, kar nekako pozabili. Letos poleti pa je ogenj udaril tudi v Sloveniji in iz dneva v dan smo z zadržanim dihom spremljali boj gasilcev ter upali, da se bodo evakuirani ljudje lahko čimprej vrnili v svoje domove.

Slovenski izraz »požar v naravi« označuje požar, ki divja v naravi. Da naravo v tej povezavi lahko razumemo kot »divjino«, nam sporoča angleška ustreznica »wildfire«. Ostali tujejezični izrazi poudarjajo »gozdnatost« in »grmovnost«, pa tudi »neposeljenost«, »divjino« ali »podeželskost«. Drugi slovenski izraz je nekoliko bližji sodobnemu dojemanju kulturne pokrajine: izraz »gozdni požar« sporoča, da gori gozd. Ta pa je v Sloveniji še v nacionalnem parku predvsem gospodarska kategorija in od nekdanjih gozdnih širjav je ostal le eden »pragozd«. Žal oznake vse po vrsti pozabljajo na dejstvo, da večino požarov »v naravi« povzroči človek, ki v isti naravi tudi živi – nemalokrat prav blizu gozda.

V Evropi vsako leto nastane več kot 50.000 gozdnih požarov, v katerih pogori 5000 km² gozda, večina v sredozemskih državah. Nastanek požarov pospešujejo naraščajoče temperature ozračja, vročinski valovi in suša. Globalno se je med 1979 in 2013 požarna sezona podaljšala za petino. V prihodnje pričakujemo povečanje njihovega števila, podaljšanje požarne sezone in širjenje požarnih območij proti severu. Večja bo tudi pogostost neurij in neviht s strelami, ki so v Avstriji v obdobju 1993–2010 povzročile 15 % gozdnih požarov.

Vse več bo tudi t. i. megapožarov (angl. *megafire*). Relativno gledano je bil to tudi požar na Krasu julija 2022, saj je prizadel obsežno območje in povzročil veliko škodo, segal pa je tudi čez državno mejo. Na svetovni ravni je prvi megapožar na »črno soboto« leta 2009 prizadel 100.000 ha zemljišč in povzročil smrt 120 ljudi v avstralski zvezni državi Victoria. Med letoma 1970 in 2021 je bilo globalno 78 večjih gozdnih požarov, od tega polovica po letu 2015. Po številu izstopajo Indonezija (10), Grčija (8), Avstralija (7), Rusija (6), Izrael (5), Indija (4) in Portugalska (4) ter Severna Amerika. V Sloveniji sicer doslej nismo poznali tako obsežnih pojavov, saj je bil največji dosedanji kar trikrat manjši od letošnjega.

Nekaj značilnosti požarov v Sloveniji

Gozdni požari so v Sloveniji posebej pogosti na sredozemskem jugozahodu in v Alpah. Na Krasu je nastala kar tretjina (32 %) velikih požarov, v dinarskih pokrajinah 17 % in v Alpah sedem. Dve tretjini sta manjši od hektara, petina pa od 10 ha. Kar polovico pogorelih površin prispevajo veliki požari, s površino nad 90 ha. Njihov številski trend je rahlo pozitiven, a se v zadnjih letih obrača navzdol. Večina požarov nastane spomladi in poleti, največ (23 %) marca, sledijo avgust (17 %) ter julij in april s po 13 %.

V Sloveniji je letno povprečno pet velikih požarov, v katerih pogori približno 330 ha gozda. Trend njihovega števila je upadajoč, a je zanj značilna velika spremenljivost; izstopata vroči leti 1998 in 2003. Med sto največjimi požari so le 3 % nastali v oblačnem vremenu, ko je pogorelo 100 ha gozda, v jasnem vremenu pa za velikostni razred več, 7500 ha. Velika

večina, tj. 86 %, je nastala v sušnih razmerah.

Zakaj požari na Krasu?

Na Krasu sicer raste le sedem odstotkov slovenskih gozdov, a vendarle tam nastane kar polovica gozdnih požarov. Leta 1994 je zaradi požara nastalo za več kot 4 milijone evrov škode, kar je sprožilo razprave o tem, ali dovoliti nadaljnje naravno pogozdovanje pašnikov. Eden največjih gozdnih požarov (1049 ha) se je zgodil v izredno vročem poletju 2003, leta 2006 je 950 ha velik gozdni požar pri Šumki povzročil za 884.000 evrov škode. Tokrat je nastalo za 279 mio € škode.

Gozd na krasu je človek preoblikoval takoj po ledeni dobi, zato ne moremo govoriti o »naravnem« in »nedotaknjenem« gozdu, ki ga je požar letos uničil. Že takrat je Kras pokrival gozd hrasta, jesena, javora in črnega gabra ter grmovnic z vmesnimi pašniki, kar so vzdrževali z rednimi požigi. Pred 4000 leti so Kras sistematično požgali (<https://outsider.si/dimitrij-mlekuz-vrhovnik-dober-sluga-slab-gospodar/>) in izkrčili obsežne pašnike in polja. Tradicionalna kulturna pokrajina pašnikov z drevesi je bila stabilna do 18. stoletja, ko se je zaradi prenaseljenosti spremenila v golo kamnito površje, znano iz prvih krasoslovnih razprav (<https://izrkp.zrc-sazu.si/sl/publikacije/kras-v-sloveniji-v-prostoru-in-casu-druga-pregledana-izdaja>). V drugi polovici 19. stoletja se je začelo zaraščanje, ki še traja, zlasti na zahodu kraške planote, začeli so tudi s pogozdovanjem. Z njim naj bi preprečili, da bi močni sunki burje, ki dosežejo 150 km/h, odnašali prst in nabirali snežne zamete. Med letoma 1859 in 1914 je bilo pogozdenih 10.842 ha, predvsem s črnim borom, večina tradicionalnih pašnikov je bila opuščena in v naslednjih desetletjih je pokrajino prerasel monokulturni gozd črnega bora. Naselitev bora, ki ga je opeval Kosovel, je povečala nevarnost velikih požarov tudi zaradi kopičenja goriva v obliki plasti borovih iglic.

Kaj pa preventiva?

Obstajajo številni dokazi o vplivu človekovih dejavnosti in podnebnih sprememb na naravne nesreče – požari v naravi niso nobena izjema. Velike požare v naravi omogočajo in sprožajo vreme, razpoložljivo gorivo in človek. Zaradi naraščanja temperatur ozračja in pogostejših suš globalno zaznavamo podaljšanje požarne sezone in se tudi pogosteje soočamo z velikimi požari. Tudi v Evropi je bilo v preteklosti ogroženo le Sredozemlje, odslej pa so požari pogosti tudi na njenem severu. Analize kažejo, da se je v nekaterih pokrajinah povečala količina izjemno suhega goriva, odpadlega listja in iglic ter s tem možnost nastanka ekstremnih požarov. To je posledica sprememb podnebja, vendar na velike količine goriva vpliva tudi dejstvo, da je tradicionalna skrb za kulturno pokrajino s požiganjem v Evropi marsikje prenehala. To velja tudi za Slovenijo, kjer sicer ugotavljamo rahlo upadajoč trend velikih požarov. Toda glede na zaraščanje oziroma ogozdovanje, podnebne prognoze in odsotnost upravljanja kulturne pokrajine lahko v kraških in alpskih pokrajinah pričakujemo več ekstremnih pojavov.

V Sloveniji ima protipožarno delovanje dolgo tradicijo. Ker na vreme ne moremo vplivati, segajo preventivni ukrepi na požarno ogroženem Krasu (<https://www.delo.si/sobotna-priloga/o-kamnu-suhih-zidovih-in-ognju/>) od omenjenega preventivnega (malega) požiganja, gradnje tradicionalnih suhozidov ob mejah med pašniki in gozdovi, vzpostavitev območij brez dreves vzdolž železnice do zmerne paše. Ostaja pa vprašanje, kako zmanjšati količino akumuliranega gradiva, zlasti suhe trave in iglic bora. Ena od možnosti bi bila ponovna uvedba tradicionalne kulturne pokrajine pašnikov in listavcev z regulirano pašo (https://www.sistory.si/cdn/publikacije/38001-39000/38291/kronika_2015-3-low.pdf#page=202).

Na večjo možnost nastanka velikih požarov bo na perifernih območjih vplivala tudi depopulacija. Na stiku gozda in poseljenih območij pa se bo nevarnost povečala zaradi večjega števila prebivalstva, ki ne pozna tradicij upravljanja s kraško kulturno pokrajino. Prebivalci regije morajo namreč delovati preventivno in samozaščitno. Tudi ekstremen dogodek, kot je bil letošnji, ostane v spominu le kratek čas, ljudje pa zaradi njega redko spremenimo vedenje. Nujna je dolgoročna načrtovana preventiva, saj požari tudi neposredno vplivajo na nas. Lahko poškodujejo ali uničijo kritično infrastrukturo, kot so električno, vodovodno in prometno omrežje. Bolj kot se zavedamo, vplivajo na zdravje ne le zaradi izpostavljenosti plamenom, sevalni toploti, temveč tudi zaradi vdihavanja strupenih plinov in delcev. Zaradi požarne onesnaženosti zraka na svetu letno umre okrog pol milijona ljudi (<https://doi.org/10.1289/ehp.1104422>), kar je približno osmina ljudi, ki umrejo zaradi onesnaženosti zraka. Stroški, povezani z vplivi na zdravje, so močno podcenjeni, zlasti če upoštevamo še čezmejne vplive.

Kljub temu, da so požari zaradi bližine gozda naseljem in škode vedno večja grožnja, lahko s sodobnim satelitskim ali daljinskim opazovanjem, monitoringom vremena in sušnosti, prilagajanjem kritične infrastrukture, upravljanjem rabe zemljišč ter ozaveščanjem omilimo našo ranljivost in s tem zmanjšamo prihodnjo ogroženost zaradi požarov.